



Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

# ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 299 (12689) | 1984 чылдың декабрь 29, суббота | 1925 чылда үндэсизелетинген | Өртээ 3 көп.

## СОВЕТТЕРНИҢ КОНТРОЛЮ

Амгы үеде политиктиг болгаш чугула ужуру-дузалыг кампания — РСФСР-ниң Дээди Сөвединиң он бирги чымыннга, Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң алдыгы чымыннга, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң он тоску чымыннга согулдаларга белетке кидин тулук чоруп турар. Чер-черде партия болгаш совет органдарының кичээлге бажы улаанган. Ажылчы чоннар, куш-ажылчы коллективтер төлөптериниң төлөптериниң депутаттарының кандидаттарына депшип турар.

Бо кампания келер чылдың февраль 24-ке чедир уламчылаар. Оон-биле кады чыл эгезинде бээр куш-ажылчы коллективтериниң планын оонадалар, социалист хуузага күүсүлдезин дээш демисеи улам дымзыр. Чүте дээрге бүгү чурт, республика он бирги беш чылдың доозучу бешки чымын кирер. СЭКП-ниң XXVII съездиндеги шынчыг белеткедиг база Улуг Тылгезиниң 40 чылын уткурунун чынында Советтериниң мурунда онзагай сорулгалар салдыган. Согулдаларга белетке, ону организастаары болгаш эртирери-биле чергелешкен ажылдар-биле чергелештир салдыган со-рулга күүсүлдезин дээш ажылды кошкатпаз Советтерден негезинин турар. Ычканга Советтериниң контролюнун дугайында чугула бөгүн катталгаз артык эвес.

Уаус депутаттарының Советтери — ССРЭ-ниң политиктиг үндэсин, социалист тургузушкунун күчүдүт чепсээ бо-лур. Күрүениң ажил-херектерин эргеп башкаарында бо хүнерде ССРЭ-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди база чер-чер Советтериниң 3800 ажыг депутаты кирип турар. ССРЭ-ниң чад Конституцияны хүлээп алганын бажы СЭКП ТК-ниң апрель (1984 ч.) Пленумунун сөзүндө бугу чадангы Советтериниң эргелери улам калабарган.

СЭКП ТК-ниң апрель (1984 ч.) Пленумунга эш К. У. Черненко: «Советтериниң ажылдыг өтпө эрге-чагырганың болгаш тус чер органдарының доктаалдарын ылаптым-биле ботта-дырында херек кырында контроль бирге черге турарының де-лениниң негезинде билер болгай бис, штер. Нитизи-биле бо ажил бисте чоруп турар. Боттарының чагыргазында турар органдарының болгаш эрге-дужаалыг кижилерин, оларның деанскээрине, турар органдарының болгаш бугурул-гелерин ажил-чоруулазгыны контролдаар бодуун эргезин хай-хөй Советтер-деанскээрине боттадырып турар. Ычкан-жаак депутат коммунистерге, Советтерде партия бөлүктө-ринге ында кылдыр ажылдар хөй» деп демдеглээ.

Күрүне эрге-чагырганың тус-тус черлерде органдарының аргаларын улам доо ажылдар, ажил-агы болгаш култура тургузушкунунга оларның ролун ам-ада бедилер, деанскээр бүтүрүне экономиканың комплекстик хөгжүлдезин хандыр-галаары болгаш Советтериниң ролунун дугайында чугула ам-ада болуп турар. Бо талазы-биле Кызыл хоорай Советиниң ажил-ада элээн эки дуржулга бар. Найысаладыг экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң хоорай ажил-агының айт-ырыларында депутаттар, доктаамал коммиссарлар депкейлиг кирип, сессияларга белетке үзүндө бо талазы-биле санаа-дарын кирип турар.

Ажил-агы тургузушкуну, куш-ажылчы коллективтериниң социал хөгжүлдезин саймарткайылар, чонун амдырал хандырдылар хөгжүлдезин дээш чергелег айттырларга дээш-тиг контроль эргежок чугула. Чамдык чер-чер Советтери дээш-тиг контроль чорударының орнунга хөй-ле сазым долауруп, үргүлч хурдалдар чоруту болурун турары чажыт эвес. Ындык черлериниң өткөтүрүн болгаш протоколдарын көргө, хүн бүрүнүң чугула айттырларын сессияларга болгаш кууском хурдаларында чугулашкан, аяда хүлээп алгылаан доктаа-шынтырларга күүсүлдезин айткан болур, а херек кырында байдал дыка оожум акжип турар. Ол дээрге контролю ко-шкак тургусканың фактымыр. Чамдык Советтериниң хүн айттырынга чугула безин шиптирлер күүсүлдезин дугайында айттыр кирибэ болур. Планнар болгаш чагырлар күүсүлдезин дугайында куускомнар депутаттарга дыннап-пайн баар таварыгалар база бар.

Контролюн дээштиг хевир—депутаттың негезде, ону чогумчалыг кылдыр ажылдар чугула. Ол дээрге Советтик ажилдыг кижилерин депутаттарын бүрүн эргезин ботта-дырының бир хевир болур. Эрткен чылын Тыва АССР-ниң Дээди болгаш чер-чер Советтериниң чус ажыг депутаттың не-гезде кирип. Оларны сессияларга эш хөй-биле чугулаш-кан черге өвүр район хамааржар. Аяда 28 негезин көргөн. Ол шыах Барыш-Хемчик, Чоюн-Хемчик, Сут-Хал районна-рын чер-чер Советтериниң депутаттары бо талазы-биле изе-кейлиг болган. Депутаттың негезинде кичээлге ат турар черде контроль дээштиг дээрзин ол черлериниң дуржулгазы бажыткан турар.

Депутаттың округка ажылы — Советтик контроль ботта-дырының кол бирамы. Эрткен чылын депутаттар округтар-га кылган ажилдарын дугайында 200 ажыг дымнадыларын Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиумунга берген. Олар боттарының даанган ажилдыг эш түнелдерин чеди-алышкан, чонун бүтүрелди төлөп-биле шымын, хамаа-тыларын дилеглерин, согулчуларын чагырларын күүсүл-дээш боттуг ажилдарын кылды турар. Тыва АССР-ниң Дээди болгаш чер-чер Советтериниң депутаттары сессияларга омуржун, үнелер саналдарын берип, депутаттар бөлүктөрүн болгаш постуларын составында кирип турар.

Күрүне планнарын күүсүлдезин хандырар талазы-биле Советтериниң контролю—тус черин экономиканың комп-лекстик хөгжүлдезин айттырларын шиптирлер-биле сырып хообадыг. Ол дугайында СЭКП ТК-ниң апрель (1984 ч.) Пленумунга бажы демдеглээр. Бистик республикастың ком-плекстик болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарын ажилды кылдыр болгаш боттадырып талазы-биле хемчегер алдынып турар. Тыва АССР-ниң бугурулчу күштерин 2000 чылга чедир хөгжүлдериниң схемасы ажылдан кылдыган. Ону боттады-рынга Советтер, оок контролю кол чери элээр дээрзин утас херек.

Чамдык сессияларга, хурдаларга чегестерин санап, түн-түрүр-биле келер депутаттарын турар. Ол негездеге ете дүүшес. Совет органдарының ажилдачылары, депутаттар ете-пестерин болуп турар чылааганын илередер. Ажылчы чон-нарын негезде-хергелешкен тооп көрбөс чоруктарыны прин-ципалдыг хуу-биле сойдалар, планын, күрүениң сагыга-чорумун бедилер, бугурулгеге көрүм-чорумун тургузар дээш демисеи ужурулгалар.

Устүкү албан черлериниң болгаш боттарының үндүгөн шиптирлериниң күүсүлдезин хылап турар уеде улус депутат-тарының Советтери совет хоолуу бүрүн сагымын хылап алар херек. Бистик нитизелестивиниң хоолуу чүте шымы эвес, ол чөптүр, бугу чоюн-ада, хамааты кижилер бүрү-үн-ада эрге-ажылдыг дүүшкен. Оок күүсүлдези — Советтерини контролюнда.

## ЧАА ЧЫЛДА ЧАА БАЖЫҢЧЕ

Хоорайның муруну чүгүн-де микрорайонда база бир чуртталга бажыңның соң-галарында чырык хып эге-лээн. Чаа адрес—Москва куумчузу, 103 дугаарлыг бажыңче Чаа чыл бугу-дүнде 80 өг-бүлө көжүп ки-рип турары ол.

Чоокчу чылдарда-ла эш ку-руг турган ховуда чаагайжыды туттунган чаа бажыңнар чор-гаар бедил үгүлээш. Найыс-лаады тударының кол планын бугулар чаа чуртталга квар-талдары — дөрткү, бешки микрорайон, он ийги квартал хоорайымысты каастап турар. А туттунуп турар муруну ми-крорайонда дыка хөй чаа ба-жыңнары база ажилталга килерген.

Өөрүшкүнү кижилерге берип турар чаагай ишти бүдүр-сөөр мунда адаары артык эвес. «Кызыл тудуг» эргеле-дизден Л. П. Казанцевтин бригадасы калбак панелдер-кылган 80 квартиралыг чурт-талга бажыңны тудуп доос-кап, күрүне комиссияныгга хүдээткен. Чаа бажыңны иш-тин, даштын кылайтыр бугу-дү, шевелээрине № 48 тудуг эр-гезинден В. Б. Борбак-оол-дун, Р. Ф. Григорьевичиниң, Л. Т. Мазининиң, Н. Б. Дон-гайтын болгаш оон-ада эске муракчы бригадалар кириш-кен.

Чаа бажыңны ээлери квар-таларын ээлеп ат турар, өр-үшкүлүг, хайнымыкының иш үзүндө аяда чедө бедил-эс.

Бажыңны бирги подьезиз-не № 8 квартирада ИХМ-ниң ажилдачызы В. Монгуш-тин аныак өг-бүлөзи кирип бо-лур.

— Чаа чыл бугу-дүнде бис.



тиң өг-бүлөниң улуг өөрүш-кү таварышкан: 3 өрөздик квартираны алдымыс. Ийис урууларымысты эси-сада ба-за тургузуп алдымыс. Өөрүш-күлүг, аас-кежиктиг амдыра-лымыс дээш коммунист пар-тияга, Совет казакка өөрүп четтиргенинги илергелээр-дир бис — деп, Лидия Де-лгер-оолоона чуталаан.

Монгуштарын өг-бүлөзине турттугенин ийстер Аас биле Аян ам 1,5 хар чедип турар, оларны кадык-шырак өстүр-үрине таарымчалыг болуру-би-ле оларга чаа квартираны бер-ген, эси-сада-биле хандырды.

Бистик Совет күрүнеисте не-чагыт болгаш урууларын кам-галаары хоолууда көрдүгөн.

Бо өг-бүлөниң амдыралы соң көжү бажыңчалдыр.

Аа-чурттуң улуг дайымы-ниң киришкенде Агап Аф-анасевич Рогалевтиң өг-бүлөзи Чаа чылды чаа квартирга у-куурунга өөрүп турарлар.

Хоотун тудугчу Ч. Д. До-лаурттын хөй урууларын өг-бү-лөзи мурунда бичик квар-тирга чурттап турган, ам бо бажыңда 3 өрөздик алган.

Чаа бажыңны алганнарын аразында Аа-чурттуң Улуг дайымынга мөчөөн фронтунуң өг-бүлөзи С. С. Луговова, элээн хөй чыл оочурап тур-ган Б. А. Гуменин, Н. Н. Загорскийн өг-бүлөзи, ба-за аныак специалист эшч А. О. Кара-Томигулга өг-бүлөзи

болгаш оон-ада өскөлөр бар. Кызылдың хлеб заводунуң ажилчыларының амдырал-чуртталга байдалы анык-де-ри-биле үш өрөздик бажыңны заводтун обществи кылдыр берген.

Совет кижилерин чаагай чагымы ийги — байдалга, эки хуңе чаа куш-ажылчы че-динкилерин баралгалар. Бо чыл база ийилер дооступ турар. Чаа чылды бугу-дүнде ажилталга кирип чаа ба-жыңче чурттагылар көжүп кирген.

А. ООРЖАК.

ЧУРУКТА: чаа бажыңче чурттагыларын көжүп турар үзү.

В. КАРА-САЛДЫН ФОТОЗУ.

## СӨЗҮН ЭЭЛЭЭН

Тываның автоселтеге заво-дунуң машина кузову кылдыр бригаданың чыныкчылары үлөп турарымыс 1984 чылда эки ажилдаан. Найыралдыг бо коллектив Виктор Юрьевич Фурсин он чыл ажыг удуртуп келген. Ажил-иштин чынык-чылар он бирги беш чылдың дөрт чымынны планын оона-даларын октябрь айда күсөт-кен, а 1984 чылдың оонала-зын декабрь 17-де күсөткен дугайында заводтун админис-трациясынга, партия болгаш профсоюз органдарынага рапортуң берген.

Бо куш-ажылчы чедикши-нер чунуң ачымда чедип ал-дынтаны? Хамыктың муруну-да куш-ажылды шип, социа-лист чарышты дээштиг орга-низастап, ажилды шынарын экижип, куш-ажылдын бу-дуртукуну бедилгенде деп чуталаан болур. Беш чымын эрткен дөрт чылдарында куш-ажылды бугурулчу 108,8 хуу болган. Бир кижиге оонаштыр кылган ажил ол-ада үеде 170 муң рубль болган.

Е. ЮРИН.

## ХУУСАА БЕТИНДЕ

«Сибиртехмонтаж» Тыва-да КМК-зының коллективни дөрт чыл планын октябрь 1-де, чыл планын декабрь 1-де до-озупканын рапорттаан. План-дан ажыр керээдиг ажилдар-ын 30 муң рубль, бодуңу кү-жү-биле кылдыр ажилдарын 17 муң рубль ажыр күсөткен. Социалист хуузага күүсүл-дээш чуртталга декабрь 25-те хү-тсеткен.

«Тудуг кезектер» комби.

## ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР АЛГАН

СЭКП Кызыл хооркомунуң хурдалар залында пар-тия ажил-агы активиниң хуралы болуп эрткен. Аяда найы-саладыг ажылчы чоннарын 1985 чылда социалист ху-лээлгелерин хүлээп алган.

## ХОЙ АЖЫЛЫНДА ЭҢ

Хойжуларда эң-не чымыш-тыг болгаш харысалгалыг үе — хой оолдашкыны эгелээн. Чижээлээрге, Эрэя районда «Чаа эрге» совхозтун му-ракчы малчыны Анай Селы-бааны колдында үжөн ажыг хой төрөөн, чөмчөөн хойлар улам көвөдөп турар. Ук мал-чин бо беш чылдың чыл бу-дурүлде төрүр чус баш хойга оонаштыр чүстөп эвээш эвес хураганын доруктуп келген. Оон кол бажыңы — хойу-эр-те, декабрь болгаш январьда төрүрүчө шакчтасында,



Николай Александрович Ко-стенков Кызылдың № 1 авто-бүдүрүгүнде ам 25 чыл ажил-дап турар. Бо чылдарын дургузунаа ол ырак-узак оор-тарга канык чукытери өөр-түрүн дээр. Куш-ажылдыг хоо-чуну бугурулгенин муракчы чылаачыларын бирээш. Ол ам 1985 чылдың апрельде үлүүнде. Беш чылдык эгезин-де 4266 тонна чыктыр өөрүт-паны ол 4888 тонна кылдыр күсөткен. Бо үениң иштинде

Е. ЮРИН.

## ЯНВАРЬНЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Кызыл-Мажалыкта бот-ору-га-чарылгалыг септеге-тузуг убагыгунуң коллективни он бирги беш чылдың шиптир-лиг чымынны планын оона-лазын хуузаа бетиңде күсөт-кен. Ажил-ишчилер 698 муң рубль ажилдарын күүсүл-дээш турган, ону херек кырында 105 хуу боттадырган.

Кызыл-Мажалыкта 2 аа-чуртталга 5 бажыңны туду-гун ажилталга кирип.

Коллективте партия органи-зациясының секретары Кес-



1,77 миллион тонна-километри ажилдап кылдырың орунга 2,5 миллион тонна-километри ажилдап кылган. Беш чыл планын совет уаустун Аа-чурттуң Улуг дайымынга ала-дарыг Тылгезиниң 40 чыл оонга чедир күүсүлдезин ол хүдээткен.

ЧУРУКТА: № 1 АТБ-ниң муракчы чылаачы Н. Ко-стенков.

О. ОХЕМЧИКТИН ФОТОЗУ.

тин-оол Ооржак. Дакир-оол Монгуш оларын ауртканын бригадалар чарыштын муру-ну оорутуп элээр. Тудугчу-лар Эрес-оол Сарылар, Ча-м-бал Ооржак, тракторист Бор-бак-оол Сарылар олар кыл-ган ажилының шынары-биле мактадып келгенер.

Муракчы коллектив бо хүнерде келер чылдың ян-варының үлүүнде шалыкын ажилдап турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

## Иениң маадырлыг чоруунга тураскааткан

УЛЬЯНОВСК. (СЭТА). Култура бажың-нарынга, клубтарга, ажилчыларның ни-ти чуртталга бажыңнарынга, студенттер чылган залдарга болгаш школарга «Би-лиг» нитилелдин активчилериниң лекция-ларын В. И. Ленинниң авазы Мария Але-ксандровна Ульянованың хамааты маадыр-лыг чоруунга тураскааткан. М. А. Уль-янованың төрүтүгөн хүнүндө бээр 1985 чылдың мартта 150 чыл болур. Аяда бе-леткеп Волгада хоорайда ам эгелей берген.

В. И. Ленинниң Төп музейиниң Улья-новскиде салбырынга «Иениң маадырлыг чоруу» деп нитилел-политиктиг нончу-галары М. А. Ульянованың төрүтүгөн хүнүндө бээр 150 чыл болурунга тураска-аткан. Бугурулгелерин болгаш органи-зацияларын, колхозтарын болгаш сов-хозтарын коллективтеринге тематиктиг көжүп чоруу делегелерин көргүзүп ту-

рар. Иезинге өглүкнү чүдөткү ханымын-дан өөрүп четтиришчилерин илергеп-лээн база бир солун делегелени организа-таан. Владимир Ильичиниң даштыкы чурт-тарга турган үзүндө болшевиктер пар-тиязын удуртуп талазы-биле найгамчык улуг ажилды чорутушаан, авазында би-жиң турган чагааларын делегелде көр-гүскөн.

Ильичиниң анык чыгыс чер чуртту-галары — комсомолчулар болгаш пионер-лер М. А. Ульянованың төрүтүгөн хүнүндө бээр 150 чыл болурунга белеткедиг ха-мыкты мурнай эгелээнер. Чижээ, Волга-да хоорайның куумчуларыга аяда эвес онзагай автобус кестүп келген: В. И. Ле-нинниң авазының ады-биле аяда № 2 ортуман школанын өрөнчилчилериниң чып каан металл-биле ук автобусту бу-дүргөн.

Ильичиниң анык чыгыс чер чуртту-галары — комсомолчулар болгаш пионер-лер М. А. Ульянованың төрүтүгөн хүнүндө бээр 150 чыл болурунга белеткедиг ха-мыкты мурнай эгелээнер. Чижээ, Волга-да хоорайның куумчуларыга аяда эвес онзагай автобус кестүп келген: В. И. Ле-нинниң авазының ады-биле аяда № 2 ортуман школанын өрөнчилчилериниң чып каан металл-биле ук автобусту бу-дүргөн.

«Шагартыжстрой» трестин № 18 КМК-зының ажилчыны-ры, инженер-техниктиг ажил-дачылары болгаш албан-дакчылары кызыл-бугу-дүнде чыгып келгенер. Согулаа мурунуң хуралын партия органи-зациясының секретары Г. Г. Федяев айткан. Тудуг-чулар бригаданың болгаш нити колонназын он бирги беш чылдың дөрткү чымын канчаар доозуп турарын, беш-чи чылда сорулгаларын кыс-казы-биле чуталаан. Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң согулдалар талазы-биле Ша-гаан-Аргының Чоюн таламы № 115 согулда округтун депутатка кандидат депши-лерин хамдарып Н. А. Ефремовский СЭКП Тыва об-комунун секретары А. И. Ва-жанын кандидаттарын деп-шилерин саналаан.

Шагаан-Аргының Чоюн та-ламы № 115 согулда округу-да Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң депутаттыгга кан-дидат кылдыр СЭКП обкомунун секретары Альберт Ива-нович Важааны депшилер деп саналды хуралдың киржикчи-лери дөткөш, чыгыс кижиге белеткелээр.

Ол-ада трестин № 20 КМК-зының ажилчыларының, инженер-техниктиг ажилдачы-ларының болгаш албан-дак-чыларының хуралыга келгенер болгаш Альберт Иванович Важааны Шагаан-Аргының Чоюн таламы № 115 согулда округтун депутатка кандидат кылдыр депши-лер.

Барыш-Хемчикте «Барлык» совхозтун Хөндөлөк салбыры-ның ишчилериниң хуралын кө-дээ Совет куускомунун дарга-зы Д. Х. Сержин эге сөс-биле айткан. Совхозта болгаш салбыра мал кыштагла-дышкының база согулда-ларга белеткедиг дугайында чуталаан, ол мал эвинде, комсомол эге органдарының секретары Л. М. Кужу-тетте сөс берген. Ол Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң согулдалар талазы-биле Хө-ндөлөк № 50 согулда округу-да депутатка кандидат кыл-дыр СЭКП Тыва обкомунун пропагандал болгаш агитация кидилигин эргелекчи А. К. Казыяны депшилер деп са-налаан.

Хөндөлөк школаның ажил-чыны К. А. Мандал-Хай, ту-дугчу Э. К. Донгак олар сөс алган, он саналды дөткөн, Барыш-Хемчикте № 50 Хө-ндөлөк согулда округтун Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң депутаттыгга кандидат кылдыр СЭКП обкомунун пропагандал болгаш агитация кидилигин эргелекчи А. А. дин-оол Кангаевич Казыяны депшилерине чыгыларын кылтырган. Ук сагал бир ү-биле хүлээп алдыган.

Сельхотехкуркомунуң Туран салбырын ажилчылары-ның, инженер-техниктиг ажил-дачыларының болгаш албан-дакчыларының хуралын Вя-чеслав райкуускомунун дарга-зы М. К. Дамчай айткан. По-литиктиг чугула кампания — со-гулдаларга белеткедиг, ол ишканалар мал кышта-ладышкының дугайында байдалды чылаштырган ол таныштырган. Сельхотехни-ка салбырын коллектив таланттыг экин Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң согул-далар талазы-биле Тураның

Районнар болгаш көдээ Со-веттериниң депутаттарының кандидаттарының депшишкы-нын бистик республикада уламчылап турар. Куш-ажыл-чы коллективтер таланттыг өн-өрү алап, бедик бугурул-галарга кире беришкен.

Өвүрде «Кызыл туз» сов-хозтун салкы казарыны, ком-сомолу Алексей Бегизевич Са-яны салгыжлар Өвүр район Советиниң депутаттыгга кан-дидат кылдыр депшишкенер.

Барыш-Хемчикте «Барлык» совхозтун Хөндөлөк салбыры-ның ишчилери салкык бри-га-зының бригадари Кужугет Боранович Иван-оолду рай-он Советиниң депутаттыгга кан-дидатынга депшишкенер.

Барыш-Хемчикте «Барлык» совхозтун Хөндөлөк салбыры-ның ишчилери салкык бри-га-зының бригадари Кужугет Боранович Иван-оолду рай-он Советиниң депутаттыгга кан-дидатынга депшишкенер.

Бистик корр.



# ГАЛЛЕЙ КОМЕТАЗЫ

# НГУЕН ДИНЬ ДАНГ — ВЬЕТНАМДАН ФИЗИК БОЛГАШ ЛИРИК

Бистаң Хүнүвүс 4,5 миллиард чыл бурунгаар мйба-доо-зун хевирлиг туманалчак чүүлден тыйылган деп эрте-мденер тогтоон турар. Туман-алчак күүлүзү бүдүмелиниң чамдык күүлүзү болгаш би-кемек космос телоларын кыл-дыр мөөнөткө, эртканын сый-дыр азынның доозуну кыл-дыр тарган. Ой бээр Хүн бо-дуу чогуулаа хей-хей эде-ринчилер 9 уугу планетанын болгаш айданын хей бичи телоларын — астероидтерин бол-гаш кометаларын хаара тутка-шамаси чоруп турар.

Астероидтер калың бүдүм-дөрдө тургустунган болгаш ала кезик Марс биле Юпитер арасында орбиталыг шыкчеп чоруп турар бачи планеталар-дыр.

Хүн системанын эң элде-тиг чүүлдерине кометалар (кухуртук сымалдар) ха-маарлыг. Олар дээрсе ахо-чут хиринг доштан болгаш хардан борбакталган, бодунче газ хевирлиг бүдүмелдерин хейнү хаара туткан телолар-дыр. Комета өзектеринин доо-ра дурту чүс-чүс, харын ми-риний мун-мун километр кем-челдиге болур. База бир онза-гай чүзөң чүд дээрсе, плане-талар Хүнү дескиндер дог-дандыг хевирлиг орбита-биле шимчеп чоруп турар болза, кометаларың орбиталары дик-шөйлүңчөк дээрсе элде-тиг хевирлиг. Хүнү олар чоокшу-лан келгеш, тымлыр ирай чоруп баар. Чоокшулан келгеш кезээне көлөкчү улуг дүргө-ниң, а ирай берген кезээне шимчээр-шимчөөс микшаң дү-ргөниң болур.

Галлейниң кометасы — хей санын кометаларын бирээш, ыңлаажок оң эң онзагай та-лаларың. Кометаларың дик-шөйлүңчөк чүд дээрсе, плане-талар Хүнү дескиндер дог-дандыг хевирлиг орбита-биле шимчеп чоруп турар болза, кометаларың орбиталары дик-шөйлүңчөк дээрсе элде-тиг хевирлиг. Хүнү олар чоокшу-лан келгеш, тымлыр ирай чоруп баар. Чоокшулан келгеш кезээне көлөкчү улуг дүргө-ниң, а ирай берген кезээне шимчээр-шимчөөс микшаң дү-ргөниң болур.

Галлейниң кометасы — хей санын кометаларын бирээш, ыңлаажок оң эң онзагай та-лаларың. Кометаларың дик-шөйлүңчөк чүд дээрсе, плане-талар Хүнү дескиндер дог-дандыг хевирлиг орбита-биле шимчеп чоруп турар болза, кометаларың орбиталары дик-шөйлүңчөк дээрсе элде-тиг хевирлиг. Хүнү олар чоокшу-лан келгеш, тымлыр ирай чоруп баар. Чоокшулан келгеш кезээне көлөкчү улуг дүргө-ниң, а ирай берген кезээне шимчээр-шимчөөс микшаң дү-ргөниң болур.

1682 чылдың август төңтү-үндө аңдан астроном Э. Гал-лей дээрсе көстүп келген коме-

Ону физик кижиндер деп соома билеп алган мен, а чур-дукту кижиндер дээрсе сола-гай хөдүмгө оюу туура турган этюдундун дээрсе-и билеп каа мен. Оң хөдүмгө эт-сөңгө, сукказын туткан турду. Кара далай эринге дымштан турганым «Аалер» пансионатка эрээл айы-биле таварыга бооп танымалым кижини мичалдыр билген мен.

Кожанын Нгуен Динь Данг деп адаар болду. Аажок улуг, кичээлгөй карактарым, бе-ли дурт-смын болгаш мөгө-шмүрүк вьетнам эр. Бодунуң хей азын толентип мөүлө-рү-биле ол мени кайтаткан. Би-рээсе, орустун кайгачык эя

гайнда ону чагай сөткөлдүг болгаш солун кижилер бодун болгаш доочуу-биле чугаалай болур мен.

Аалерге Динь Данг-аа, мен ыкшаң, путёвка-биле келген. Алаа чай саныла-ла студент-лер кыжылдарынын үсөниш даштыгы сургууларын дымштан турганым дээрсе ла-гери ажилдаар. Эң-не язы-бур чурттарын совет эде-риндегилеринде өөренип келген оолдар болгаш кыста-рымштан кээр. Даштыкы 35 курунелдер келер үеңиз 300 чыгым специалистери бо чы-лаа алаа чораш.

Нгуен Динь Данг — Москва-ны Күрүне университетинин аспиранты. 26 харлыг, Ха-нояга төртүтүнгө болгаш өк-көн. Орус ылым эки билер чорук Аалерге тура өскө чур-таран бодунуң үе-чегежээр-биле чугаалай арганы Диньга берген (орус ылым

чуртунга белеткел факульте-дин өөренип турган болгаш оң соома Москва-ны Күрү-не университетинин физика фа-культетинин студентин болу берген, өөренип алган).

Араб азы нуртуга дилалар-ны билбес мен, ыңлаажок Воаграталың медицина нисти-туула доозун турар сиряя Хальбаш Нурин, азы Коста-Рикадан Москва консервато-

ризынның студент кызы Анхела Моралесте биле азынган ол дымштан билбес менэ шап-тыктайла тур деп, Динь чу-гаалам. — Мээң боолым-би-ле амыра, «Аалер-84» дээр интерлагериниң кол төлөтүп мөзүсү чүд дээрсе, аны-аңгы тургартып хамааттылар бис-түр, каам дымштаншаа, бот-боттарымыз эки билер аргалыг болуп турарымыс ол болур. Мында лагериниң ин-терчулелери база бар. Бот-боткартымызга ол органы интерлагериниң дымштаншаа алаа нургулай бажынарарың ооналандырып турар эң-не я-зы-бур хемчегилери организас-тап турар.

Интерлагерге эскурсийлар, концерттер, найрал кежээле-ри, спортту маргылдаалар, викториналар болгаш конкур-сар болбайн баар чангыс-лаа хун эртеле. Волейбол бол-гаш теннис маргылдаалары бо-

Оң математика башкызы алааы ону чуртууна хай-дыктыккан.

Чуруунга ол каян-лаа өөреним хирээндө, конут эки чуртуу — деп, Динь чу-гаалай олар.

Динь боу чуртуга школа-зыга өөренип турган. Ол портреттер чуртууна ынак.

Чараш арын-шырай чурт-базыме, сөткөлдүг ханым ке-лир, чүд дээрсе арыттың ча-рыш шимчил нинти-биле бой-дустуң чараш бүдүжүң бар азын хевир болуп чадап чөк деп, Динь бодунуң боданын чугаалаар. Ханы уткайып портреттерин чуртуу солун болбайн ала, ыңлаажок ы-чалдыр кылдыр дээрсе үе-шагым чедишпестир. Чуруу дээр Москвада келбээ-не болтай мен, харын ам Аалерге кыл-дыр турарым микшаң хөстүг ша-карда азы дымштаншаа үе-ша-ге чурт бээр мен. Дубнода

Эртеменер бажыныга бол-гаш бодуну чуруттарыңа дегелгенде каталогту Мо-сквага келген. Динь менэ белекке берген. Бодунуң уран чуртуга болгаш график айма-ларын Москвага ол кам удаа деген. Көрүктүр оларын бейни-биле үнөп келген.

Ыңчанымсы Диньга кол чү-е — физика. Ядролуг нинти-ледериниң каттыккай нисти-туу турар Дубнода ол чурт-тан болгаш кандалат дестер-танзын камгаларыга бе-леткен турар. Ол институт 1956 чылда тургустунган бол-гаш чуртар аразынның эрте-мен боу берген, социалыг 11 кыркыч курт (Болгария, Венгрия, Вьетнам, ГДР, КУДР, Куба, Мого, Польша, Румыния, СССР, Чехославия) мыда бактаган. Эртеменерин чүс-чүс доктерлары болгаш кандалат-тары мыда ажилда турары-ның атынга анык эртеменер физиктер олардан өөренип а-турар. Москва университетиниң хей-хей аспирант физик-тери боттарынын кандалат дестертанзын ажуаар дээр чогуу-ла харын мыда белекенин турары таварыга ала.

Диньтин эртеменерин чуртуу профессор Вадим Григорьевич Соловьев — мурунла оон диниер ажилын удурутун тур-ган болгаш олар бот-бодун эки билер. Вьетнам национал надарлар белекп бээрине са-лымшын дээр физика-мате-матика эртеменерин доктору В. Г. Соловьев «Найрал» дээр

Мини амыралыга эрте-мен уран чуга бот-бодун до-дуртун турар хире. Бодустун чакыт чүүлери менэ кезээде бодуче хандыкшылар турар. Ыңчанган ону эртемен ажилын кылп тура-лаа, чурт тура-лаа, чепил амыр оралдыр киж мен деп, Динь чугаалаар.

Владимир СЕРГЕЕВ. (ПМА).

## КОЛ КИЧЭЭНГЕЙДЕ

АНКАРА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СССР-нин Министрлер Чоул-данын Дарганы Н. А. Тихо-новтун Турцияга албаным аян-чорунче турк парламга улуг кичээлгеин угаандыг турар.

Им чуртун чактар баш-тыкымын Анкарага болгаш чугаалажымынның сал-дарыг «Миллиет» солун СССР-нин болгаш Турциянын аразында бүтү таламг харыл-дааларын хөгжүдөзүндө чу-гула чаа үе-чада кылдыр са-нап көргөн. Турция Республи-канын чараанымын баштайгы хуниерилден эгелээш-ле совет-турк харылдаалар чүгө эки түпселдер берип келген деп, ол бижээ. Оң тодаргай ба-рымлааы — Совет Эмиле-тин дегимчези-биле Турцияга турган үлөтүр бүдүрүлгелери. Турцияга Н. А. Тихоновтун аян-чорун ий чуртун аразын-да харылдааларын улам хөг-жүдөзүндө идирил болуп деп, «Джумхуриет» солун деме-лээ. Бо талам-биле таарым-чалыг дуржула Турцияда-лаа, СССР-де-лаа бар деп солун бижээ.

## СОВЕТ ИНИЦИАТИВАЛАРЫН ДЕТКЭЭН

ХАНОЙ. (СЭТА). Таарым болгаш уластарың айың чок чорун бажылаарың угаан-дыр СЭКП ТК-ның Ингила-секретары, СССР-нин Далай секретары, Президиумунга Дарганы К. У. Черненкоунга келгеш тайбың инициатива-ларын болгаш сыйлаарын Вьетнамын Коммунист пар-тиясы болгаш Доминика ком-мунист партия боту деткип турар дугайында өскөй дым-надыга айткан. ДКП-ин

Чингине секретары Нарисо Иса Конде баштан Домини-ка коммунист партиянын дегелгенде Вьетнам Соци-алист Республикага барыч чараанымын түпселдерин дугайында ол динидагыг тус-кай парлай.

Боо-чөпсектериниң эдере бү-дүрүштүкү сөксидер, чеп-селенкишкенин дүжүр тала-зы-биле дээңиг хемчегилери ботталдырары — дегелгениң улустарынын мурунла туруп турар эң чугула соруга-дыр

## ДАЙЫНЗЫРАК УГЛАНЫШКЫН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ба-рык-ла бүтү дегелген «АКШ» амыралыга эрге-ажыкта-рының дөксидер» деп ылым арын-аңгы чурт-базыме, дегелгениң атам-бүрү чөксидерин боду-нуң ширгилери, баазаларын эдере тургузуп турар.

Амы улаа даштыкы кур-тарда 1950 ажыг америк шер-иг баазалары, чамдык икээр-лерин буугаар алгара, 2000 ажыг америк шериг баазалары болгаш тепкиштери бар болуп турар. Мында 523800 аме-рик солдаттар болгаш офицер-лер бар. Ол дээрсе, Америка-нын Каттыкшы Штаттарынын бүтү чөксидат күштеринин дерттүг бар кезин-дыр. Ол хей шериглериниң кол нургуу-ла Барын Европада, Японияда болгаш Муруу Кореяда, то-дартылаарга, Совет Эмиле-тин чыгыштарларынның мыр-гай чогуулаа туруп турар. Чүгө бо чылым бажы элден кат муң америк шериглери Барын Европада немей өк-таа, а мыда америк шериглер-

## АЖЫЛЫН ДООСКАН

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Нинти араб улусчу конгресстиң (НАУК) доктамал секретари-адынн төлөкчилер чөүлө-линиң сессия ажилын алаа дооскан. Ниптиел-политиктиг масалыг о организациянын 1985 чылда ажил-чорудуга-зының программасын сессия-ның киржикчелери ажилдап кылган.

Америк империалистерин болгаш израиль сионисттерин агрессия планнарын сессия шынтыгы буруу шапка. Араб улустарга улар америк-изра-иль агрессияга ойтур шапым-кыны бээр төлөдө, деме-жин ботталдырар хөдөлмө-киштерин ажилдап кылыр со-

рулга-биле яны-бүтү араб чурттарга НАУК-тун доктамал секретариадынн төлө-кчилерин чорударын нинти-парлаң.

Израиль эжелекчилери боду-нуң төрөң чуртун бурта хөстаар дээр лаван улустуң маадырлыг демисел-биле эл-сеткил каттыштырылганын сессия-ның киржикчелери илергей-лээ.

## СПОРТЧУ ЧЫЛДЫН ЛАУРЕАТТАРЫ

Даягыш-биле бейни халымынга дегелгө чемпи-ону болгаш рекордмен — Дончикиниң студентиз Сер-гей Бубанын СССР-нин спортчу журналистер фе-дерациязының чакчы бол-ган аныктазынын түңкени-биле 1984 чылдың эң хей совет спортчуу деп адаан. Он кижиниң аразында С. Бубанын оон тургусканын кайгачан рекордтары бир-ги черге үндүргөн.

Ийги черде — Армения, дин тууган нанын Юрий Варданян болган. Бодунун чайыннанчак тинелселери-неге болгаш олимпий оюнларына тургусканы хей санын рекордтарына база дегелгө болгаш Европа маргылдааларына тик-дегенге «Дружба-84» деп Дегелгө маргылдаалар-гыча аар атлетикага кай-гачан рекордтары немей

чедишкенин билер болган. Ушкү черде — баа-ла сураттыг спортчу — ийи даштыг олимпий чемпиону, молат оларынга дегелгө-ниң хей адыр рекордмен Юрий Селух. Оон ок-тааны молот каягышын-лаа-лаа артык мрак — 86,34 метр четкен.

Эң тергиле он спортчу-ларын аразында: 4. Олег Божьев (Москва) — конь-ки спорт; 5. Анатолий Белоглазов (Киев) — хостуг хуш; 6. Николай Змятов (Москва область) — хаак; 7. Сергей Заболотнов (Таш-кент) — сугга өштир; 8. Елена Валова, Олег Ва-сильев (Ленинград) — фи-гурауң чыгуулаашкын; 9. Сергей Конюхов (Тула) — чагал-терге спорт; 10. Ольга Мостепанова (Москва) — гимнастика.



ИНДИЯ. Совет эртемин, чуртууны болгаш уран чуга-лар Динь бажыныга класик бастыңг шоланын ал-дарыг орус таншын балери Анна Павлованың ады-биле адаан. Байырыг кезежге шоланын өөреникчелери тускай программаны көргүскен. Бичи балериналарга СССР-ниң улус-тун артизи, СССР-ниң Күңс шакиладарың дауредан,

профессор О. В. Лепешинская и инт. байыр чедирген. Эмче-диг курсту дооскан дугайында херчелелерин эдээр бөзү-түң өөреникчилеринг ол тывыкан (Чурукта).

С. КАРМАЛИТОНУН ФОТОУ. СЭТА-ның фотохрониказы.

## ЧЫЖЫРГАНАНЫ КАМНААР, ӨСТҮРЕР

Элээн каш чыл мурунда бистик школада пионер дру-жинаны адрезинге Чейнысн об-ластан дилегин чагаа кел-ген. Оң мындыг олурулары асгында шээж болуп артып калган: «Силерге байыр чеди-рин ор бис. Бистик силер ми-ша бичи школады огулусе Коста аразы, ычкыг үр чыт-кың түңкенинде калың чоорту кижин олар. Оң органынның улам бажылаарыңа чыжыр-гана аажок дуулаар дээрин аңи биске сүмелээ. Ол кат силериниң черлерде бар деп бир кижиден амыналдымыс. Ону чыгаш бичи-лаа болза чо-рудун бээринер илгеген диле-дилыс.

Адрезин айтты каа, ала-и-лиң чыгы болган. Дружина чөүлөдөниң мочун танш-кап, ол-ла дораан уругтар чыжырганын аргыдан чып катташ, почта дашчытыр посмылааппаннар. Удаамаа алган дугайында федерал-ла улаштыр четтиргенин илереп бижээ чыгашы база алаштар.

Чыжырганын составыла кижиниң органынның эргежок чугула, чамдык аарыларын өмнөөринге дуулаар чүд-дөр барын медицина эртеми шаг-лаа тодараткан. Ала-чуртун Улут дайынының чылдарыла шериг госпитальдарыме, амгы тайбың үеде витамин кылыр базаводтарге чорууп турган болгаш чорууду-лаа турар.

Бо үнөңг кат бистик улуг Төрөөн чуртуусуңу денескө-ринде чүгө Алтайда, Бур-тияда болгаш бистик Тывада бар. Ыңчанган ону өстүрер, камнаарыңа улуг кичээл-санын салып турар.

Барыш-Хемчик районунда-лыккээр чыжыргана-биле бай-лак Хемчик, Барлык хем-чиг ол-бо талалары арыглар дургаар чыжыргана сызы чаагай үнөң.

— 20—30 чылдар үеңде туң черин чурттакчылар ону херекке аайып турган. Ары-ларын дургаар көөрге чыжыр-тиг кызыл-сарыг чүе-ле

болгай. Чып ажиллап эге-лээнден бээр төлөткөй төнүп бар чор—деп, алдын-Будалыңг хоочун чурттакчы, 62 харлыг Сарыглар Та-вазынның хомудан угаалай оларыңа киж каттылаас а-рга чок.

Сөгүг чылдарда районун чып ажил-агынын удурут-чуларын, тус-тус уастоктар-да бажылаан ажилдакчыла-рын бот-харычылга, чо-гуур хайгаарал чоундан чы-жырганылыг чер чылдым-а эвээжеп олар. Чүгө эртки чылым бажы арыгларга аш-улаа өрт болуп турда, ону-гуур үеңдеме өжүрүңгө ас-са чоңуу эвээлдээр, бурунук кижилерин истен тывар тем-челер алдымаан. Аргылар кылдылары, ол-бо аргылар оруктарла бодус камгалым-че утланган, кижилерин уга-аан, чагып, кыгырып турар чагыс-лаа бижимел чө. Та-йылбыр ажилдарың чөткөй-ин, школачылардаа нөгө-пат-рулыларын тургустуула турар.

Чыжырганын соок үелерде аажыг кыр дона бергенде, шымылгалыг кижилер тускай зерексөөдө-биле сыын үр-е-лей камың чып каткаар ужурут. Ындыг турбууже арга-рыг дашылдарыңың негелде, хайгаарал чоун ажиллаш, чамдык кижилер ону чаа бы-жыл орда-ла сыын сып, де-мир шүрүл-биле шүрүл эгелээр амы мырнай чаңка-болган. Шүрү демилер-биле чазарлаткан сыптар даразын-да чылым курган каар.

Бо чылым баа-ла чыжыргана-нын дүжүдү багай эвес бол-ган. Ноябрь айың бирги он хонунда хар чаап, сооганын-биле калы сууртун чурттакчы-лары чөпшөөрөл чокка мас-салы-биле аргаарже киргө-нөр. Районун чамдык бугу-рулге черлеринин, сооктар-ның текиякка хайгаарал чо-гуу ажиллаш машиналар, тракторлар-биле дааны аты-чырылган, каттап тура хонгу-лаан. Байырлаа хүштеринде бажыныгыңа шолээ дымша-

## ЧАА ЧЫЛГА «БЕЛЕК»

БОНН. (СЭТА). ЮПН аген-тиселди Боннадан амытал-ла-биле алгара, америк ко-мандылаа чери НАТО-нуң «Биле адыр шериглери» бу-гаар ГФР-ге тускайлаан баш-тайгы согушкунуңуң чаа «Першинг-2» дээр 108 адролуг ракеталарың чартымадан хө-лөй барыш-герман дөксидер-де тургускан болгаш опера-тивтиг белең байдалче кыр-геш. Ол ГФР-ниң айма чок

чорууга шынгы айымалдыг масалыг уууткашкынын алуунуң чөксөн АКШ-тың Шведиш-Гмюнда. Хальброн-да болган Ной-Эмелде шериг баазаларында үм боталопуң составында кырген.

Вашингтонун болгаш НАТО-нуң ракет-адролуг шөүт бооп кел чилар Федеративтиг рес-публиканың чурттакчыларга-ла Пептотон чаа чылдыг бу-луг-ла айымалдыг «Белз» ту-т-тү турар-дыр.



АКШ. Суг алаага чоруу «Першинг-2» деп атомнуг база бир хемин америк «Электрон боу» компаниянын бүдүр-ге дөксидеринден суга ажилдарын чурткан. Ол дээрсе адрол-дуг оуткары «Томгавк» деп чалыгынын ракеталар-биле чөп-сегелген баштайгы хеме-дыр.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

